

Pályakép kitérőkkel

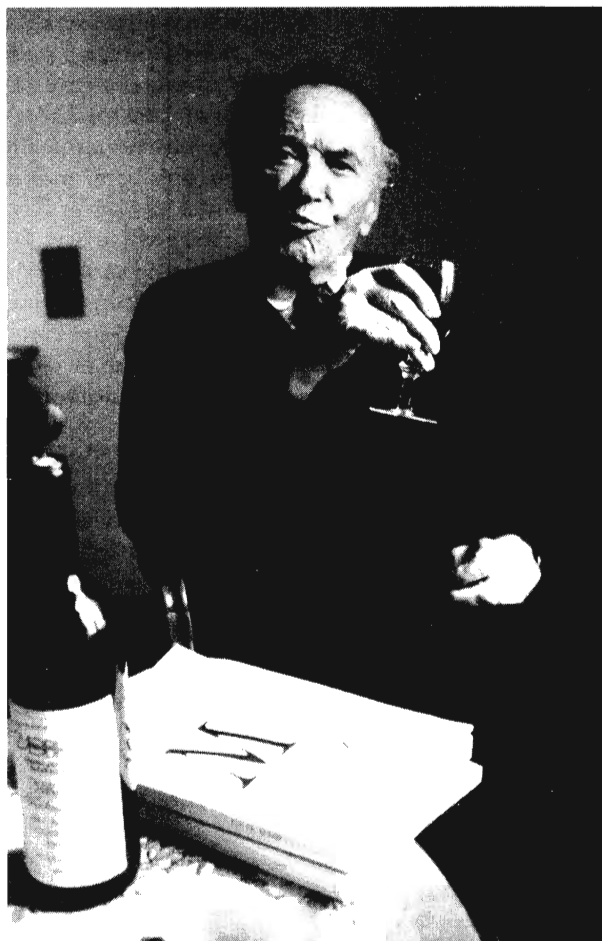
Kiss Ágnes interjúja Fejtő Ferencsel

A Franciaországban élő magyar emigráció doyenje, Fejtő Ferenc Neuillyben lévő lakásában beszélgetünk múlt-ról, jelenről, emlékekről és tervekről, történelemről és politikáról.

– *Tudomásom szerint tanárként kezdte pályáját.*

– Valóban, az 1930-as évek elején frissen végzett tanárként a Mester utcai gimnáziumba kerültem. Egyetemista koromban a Cukor utcai Gyakorló Gimnáziumban tanítottam, ahova csupán jeles tanulókat vettek fel, így a velük való foglalkozás nem okozott gondot. A Mester utca egészen más közegnek bizonyult. Én 22 éves voltam, a tanítványaim alig pár évvel fiatalabbak. Képzelteti, hogy fogadtak – a szemükben ugyanolyan srác voltam, mint ők. Hatalmas zaj, ricsaj volt, amikor beléptem a terembe,

s ez a későbbiekben sem akart megszűnni. Az az érzésem, hogy az igazgató próbára is akart tenni, amikor hozzájuk osztott be. Először nem tudtam, mit csináljak, ültem tehetetlenül a katedrán. Aztán körülnézve láttam, hogy van három–négy gyerek, aki nem vesz részt ebben az általános kiabálásban, hanem nyugodtan ül a helyén. Ezeket magamhoz intettem, és azt mondtam nekik: „Megértem, hogy kellemesen érzitek magatokat ebben a lármában, és eszetekben sincs ráam figyelni, de hadd tegyek egy ajánlatot, amit szeretném, ha közvetítenétek a társaitoknak. Egy óra csendet kérek. Ha ez alatt nem

sikerül megértetnem veletek, hogy amit mondanunk akarok, az egyáltalán nem unalmas, sőt talán még szórakoztató is, akkor lehet folytatni a ricsajt, én meg belátom, hogy nincs mit csinálni, és szépen hazamegyek. De ezt az egy órát adjátok meg.” Az osztályban nagy tárgyalások kezdődtek, majd mintegy 10 perc elteltével elfogadták az ajánlatot, és elhallgattak. Ekkor elmondtam, nekem az a dolgom, hogy őket megismertessem a magyar irodalommal és költészettel. Úgy látom, ők szinte korombeliek, s ebben a korban az ember szeret lányoknak udvarolni, a magyar költészet pedig nagyon gazdag szerelmes versekben. Ha néhányat meghallgatnak, megismernek ezekből s aztán majd elmondják a lányoknak, akinek udvarolnak, bizonyára sikerük

lesz, még akkor is, ha nem ők írták a költeményeket. Mutatóba felolvasok néhányat, s ha tetszik, mondják meg, miért, ha nem tetszik, azt is megbeszéljük. Volt nálam néhány verskötet, s olvastam nekik Petőfit, József Attilát, s amikor egy óra múlva az igazgató bejött, olyan nyugalom volt, hogy csodálkozva kérdezte: „Mit csinált ezekkel a vademberekkel, hogyan szelídítette meg őket?” Attól kezdve ezek a nagy vagányok olyanok voltak, mint a bárányok, várták a magyarórákat, s én is kellemesen éreztem magamat közöttük.

– *Mennyi ideig tanított a Mester utcában?*

– Csak fél évig, mert azután letartóztattak, még a tanév vége előtt. Az egyetemen egy Marxot tanulmányozó csoport alakításában vettem részt Schöpflin Gyulával, Rajk Lászlóval és másokkal együtt. Emiatt feljelentettek, majd letartóztattak, és közel egy évet ültem. Eleinte meg is kínoztak: három napon és éjszakán keresztül vertek, főleg talpaltak, ütöttek egészen az ájulásig. Neveket akartak hallani, én viszont kitalált neveket mondtam nekik, és ehhez ragaszkodtam. Már eljutottam arra a pontra, hogy ha még egy óra hosszat tart a kínzás, valószínűleg mindent elmondok, de akkor hirtelen befejezték, mert a véletlen másképp akarta... Ekkoriban József Attilával szerkesztettük együtt első folyóiratunkat *Valóság* címmel. A lap két nappal előbb jelent meg, mint ahogy a letartóztatásomra sor került. A nyomdász körülbelül 200 példányt elhozott a lakásomra, s úgy volt, hogy a társaim érte jönnek, és majd szétesztják őket. A sajtó közben hangzatos címekkel – *A vörös tanár és fekete menyasszonya; Kommunista összeesküvés* – adta hírül, hogy leendő feleségemmel együtt vizsgálati fogságban vagyunk, ám egy barátunk nem hallgatta sem a rádiót, sem az újságot nem olvasta, úgyhogy gyanútlanul elment a lakásomra, ahol két hekus fogadta, s az ő zsebében lévő noteszban megtalálták az egész társaság névsorát. Ekkor jöttek értem újra a cellába, s én azt hittem, kezdik megint a vallatást. Ehe-

lyett Hain Péter fogadott, s ott álltak már a társaim is: Rajk, Schöpflin, Mód Péter, Bertók Jancsi, aki egy református püspök fia volt – lényegében a bölcsészkar elitje. A börtönben magáncellám volt, előfizethettem újságokra, összehasonlíthatatlanul jobb dolgom volt, mint a vizsgálati fogságban, vagy mint amilyen állapotok később a kommunisták politikai foglyaira vártak. Amikor az ítélet megszületett, Schweinitzer, a politikai rendőrség főnöke már tanár urazott, cigarettával és kávéval kínált, és a marxizmusról vitatkozott velem.

Talán egy hónapja lehettem a Gyűjtőfogházban, amikor egy este, már a takarodó után beállított hozzám a börtönőr. Kopogtatott, hogy nem zavar-e, egy üveg vörösbor és poharakat hozott. Elmondta, hogy itt a fogházban egy csomó intellektuel úriember van, akiket mind a marxizmus vádjával tartóztattak le, s ő nagyon hálás lenne, ha én elmagyaráznám neki, mi is az a marxizmus. Mivel negyedóra alatt nem tudtam neki elmondani a lényeget, a következő néhány hónapban esténként rendszeresen felkeresett, hozta a vörösbor, később süteményt is, és az általam kért könyveket. Ekkoriban jutott időm elolvasni Marxtól *A tőkét*, Engels és Lenin műveit, ezeket ő szépirodalomnak álcázva csempészte be a cellámba. Én ekkorra már kilábalóban voltam ugyan a marxista korszakomból, de azt hiszem, a börtönőrből meggyőződéses marxistát sikerült nevelnem.

– *Szabadlábra kerülve folytatta a gimnáziumban a tanítást?*

– Nem. Akkoriban nehéz volt állást kapni, főleg a priuszom miatt. Mivel magyar–francia–német szakon végeztem, egy ideig egy Berlitz-iskolában tanítottam németet és franciát, emellett újságíróskodtam, elsősorban a *Népszava* közölte az írásaimat.

– *Hogyan került Franciaországba?*

– 1938-ban megint elítéltek egy, a *Népszavába* írt németellenes cikkem miatt, osztályellenes izgatás címén hat hónapot kaptam. A törvényszék azonban elkövetett egy hibát: amikor fellebbeztem, nem vonták be az útleveletemet. Az Anschluss után voltunk, már készültek a zsidótörvények, ezt az újabb hat hónapot már nem volt kedvem leülni. A törvényszékről Ignó Pál barátommal együtt taxival a francia követségre hajtottunk, ahol az érvényes útlevelemben vízumot kértem. Majd bementem a *Népszava* szerkesztőségébe, és ott megbíztak, hogy Párizsból tudósítsam a lapot a franciaországi történé-

sekről. Így legálisan hagytam el Magyarországot. A feleségem felszámolta a lakást, és egy hónappal később ő is utánam jött.

Párizsban telepedtem le; ekkor már jó kapcsolataim voltak a francia értelmiségi körökkel. A budapesti francia kulturális tanácsos egy velünk közeli viszonyban álló magyar lányt vett el feleségül. Ők jó barátságban voltak Malraux-val és még néhány francia íróval, akik megérkezésem után szinte azonnal bevezettek a francia irodalmi életbe. Már korábban összeköttetésben álltam az *Esprit* nevű folyóirattal és Jacques Maritainnel, akiről írtam is a *Szép Szóban*. A *Szép Szó* egyébként sok francia szerző bemutatására vállalkozott, Sartre írása- it például én fordítottam először idegen nyelvre. Kivételes szerencsének tartom ma is, hogy általuk szinte beleszóppentem az irodalom vérkeringésébe. Erre a nagy szerencsére akkor ébredtem rá, amikor elbeszélgettem egy jó ismerőssel, egy magyar sajtóügynökség igazgatójával, aki ekkor már 25 éve élt Franciaországban, s elmondta, hogy egyetlenegyszer sem hívták meg egy francia családhoz, legfeljebb kávéházakban, éttermekben látták vendégül, én pedig már a második héten kaptam az ismerősök otthonába szóló meghívásokat.

– *Olyan emberekkel került így kapcsolatba, akiknek a neve a mi számunkra már történelem vagy irodalomtörténet. Kikkel ismerkedett meg?*

– Felkerestem André Maurois-t, találkoztam Gide-del, alkalmam volt bemenni a *Nouvelle Revue Française*-be, megismertem az irodalmi élet kiemelkedő alakjait. Másrészt a Szocialista Párt révén is szert tettem kellemes kapcsolatokra, Léon Blum, Daniel Meyer a párt vezetőségéből szintén az ismerősöm lett, s a szocialista újságok mindjárt felkértek, hogy írjak nekik a magyarországi helyzetről, de csak ismételhetem magam: kivételes szerencsém volt, hogy a nehezen megközelíthető franciák ennyire könnyen befogadtak.

– *Ekkor járt először Franciaországban?*

– Nem, 1937-ben turistaként a világkiállítás alkalmából jöttem ide. Ekkor egy itt élő magyar újságíró révén bekerültem abba az újságíró társaságba, ahol miniszterekkel, neves politikusokkal is találkozhattam. Már ezen az első utamon szerelmes lettem Franciaországba és Párizsba. Hatvany Lajos fogadott a Gare de l'Esten – ő már hosszabb ideje itt volt –, beültetett egy autóba, s azt mondta, csukjam be a szemem, s addig ne nyissam ki, míg nem szól. Éjfél körül járhatott, s a Concorde tér kö-

zépén találtam magam. A tér üres volt, akkoriban jóval kevesebb kocsi járt az utcákon, főleg éjszaka, a lámpák megvilágították a világ legszebb tereét egészen a Diadalívig. Ezen a látványon úgy meghatódtam, hogy megkérdeztem Hatvanyt, egyáltalán hogyan lehet máshol élni?... Nem gondoltam, hogy egy év múlva nem teljesen a magam jószántából jövök majd ide... Van egy francia közmondás, hogy csak az ideiglenes dolgok az igazán tartósak. 1938-ban azzal a tudattal érkeztem, hogy ideiglenesen Franciaországban maradok – ennek lassan már 60 éve lesz... persze a házasságomat is ideiglenes jelleggel kötöttem, és már 63 éve tart...

– *Röviddel a megérkezésük után kitört a háború. Hogyan sikerült ezeket a nehéz éveket átvészelni?*

– Azt hiszem, itt is óriási szerencsém volt. És persze nagyszerű, segítőkész barátaim.

– *Párizsban maradtak?*

– Nem. Először Bretagne-ba mentünk, aztán amikor azt a részt elfoglalták a németek, akkor a meg nem szállt zónába igyekeztünk. Autóbuszszal eljutottunk Nantes-ba, és onnan vonattal szándékoztunk továbbutazni. Az állomásra érve falragaszok hirdették – ez a megszállás első napjaiban volt –, hogy utazni csak a német katonai parancsnokság engedélyével lehet. Bár magyar útlevélünk volt, mégsem akarózkodtunk bemenni a német Kommandanturára, mert az a hír járta, hogy az útlevélben van valamilyen titkos jel, amelynek révén a fasiszta hatóságok a baloldali embereket rögtön felismerik. Feleségem unszolására mentünk be mégis az állomásra, ott két német katona strázsált szuronyos puskával. Németül szólítottam meg az egyiket, aki nagyon megörült, hogy valakivel az anyanyelvén tud beszélni. Az állomás parancsnokához vezetett, neki elmondtam, hogy magyarok vagyunk, és Vichybe akarunk jutni, de nincs engedélyünk a Kommandanturától. Közölte, hogy erre egyáltalán nincs is szükség, csupán a franciák komplikálják túl a dolgokat. Nekem pedig azt javasolta, menjek inkább Németországba, a háborúnak két-három hét múlva vége lesz, és a nyelvtudásom révén könnyen munkához juthatok majd. Azt feleltem, hogy ezen gondolkozni fogok, most mindenesetre Vichybe kell mennem, illetve előtte még egy másik helyre, amit aztán kérésére a térképen is megmutattam neki. Jegyet váltottunk a vonatra, és vártunk. Egyszer csak halljuk: hol vannak a magyarok? No, gondoltam, mégsem lesz olyan egyszerű ez az utazás. Kissé remegett a térdem, amikor felemeltem a

kezemet. Két katona jött elénk, haptákba vágták magukat, és tolmácsolták a parancsnok üzenetét, azt, hogy a vonat már beállt, de egyelőre még nem kezdték el a beszállást, ha kellemesen akarunk utazni, most szálljunk fel. Ezzel az egyik katona megfogta az állandóan nálunk lévő írógépet, a másik a koffert, és szépen feltették a vonatra. Persze ez csak az első időben volt ilyen barátságos, amikor még nem volt ott a Gestapo, csak a német hadsereg tartózkodott Franciaországban. Ezek a katonák fiatalok voltak, s olyan boldog embereket én még nem láttam, az érkezésük másnapján már baedekkerrel a kezükben járták a várost, a múzeumokat, a templomokat és hittek abban, hogy a háború hamarosan befejeződik. A vonattal Közép-Franciaországba, egy Cahors nevű városba utaztunk. Egy francia barátom, aki később nagykövét lett, jó összeköttetésekkel rendelkezett, hiszen korábban évekig Cahors-ban tanított. Először náluk laktunk, majd személyesen költöztetett át bennünket egy közeli faluba. Ott az erdő mellett kibéreltünk egy házat. Barátunk még a csendőröknek is bemutatott, és a védelmükbe ajánlott minket, kérve, hogy ha németek járnának arra, értesítsenek minket, hogy a találkozást elkerülendő bemehesünk az erdőbe. Megtartották az erre vonatkozó ígéretüket: 1944-ben egy alkalommal német tisztogató osztag érkezett, akkor a csendőrök biciklin szalajtották hozzánk a pékinast, hogy időben el tudjunk tűnni.

– *Mivel foglalkozott a háború után?*

– Az a budapesti francia kulturális tanácsos, akit beszélgetésünk elején már említettem, lett a háború után De Gaulle sajtófőnöke, majd őt nevezték ki a Francia Távirati Ügynökség politikai igazgatójává. Véletlenül találkoztam vele a Champs Élysée-n. Amikor megtudta, hogy éppen állást keresek, karonfogott, és magával vitt. Harminc éven keresztül dolgoztam az AFP-nél, onnan mentem nyugdíjba.

– *Eddigi élete során nagyon sokrétű tevékenységet folytatott. Kinek-minek tartja magát? Politikus, újságíró, történész, irodalmár?*

– Elsősorban irodalmárnak tartom magam. Első művem, amely 1935-ben jelent meg Budapesten a könyvnapra, az *Érzelmes utazás* szépirodalmi könyv volt, egy kicsit Márai hatása alatt írtam. Dolgoztam irodalomtörténészként, és nagyon szerettem a XVIII. századot: Bessenyeit, Kazinczyt, a nyelvújítást, a magyar irodalmon belül ez volt a

témám. Ez vezetett oda, hogy érdeklődni kezdtem II. József császár iránt. Őt a történelemkönyvek valami németesítő, centralizáló zsarnokként állították be, aki még csak meg sem koronáztatta magát. Ugyanakkor felfedeztem, hogy Kazinczy, Berzeviczy, Bessenyei mind jozefinisták voltak, II. József fanatikus hívei. Szöveget ütött a fejembe, hogyan lehetséges az, hogy az állítólag magyarellenes császárt a maga idejében minden valamire való magyar respektálta. Így jutottam el a történelem tanulmányozásához. Beszéltem Hatvanyval, azután Braun Róberttel, a szociológus-történésszel, aki azt tanácsolta, menjek a bécsi levéltárba kutatni. Ugyanakkor újságíróskodni kezdtem. Apámé volt a legnagyobb Zala megyei újság, a *Zala*, ezt egyébként a nagyapám alapította, ennél fogva politizáló légkörben nőttem fel. Amikor tanári pályafutásomnak véget vetett a börtön, rendszeresen dolgozni kezdtem a *Népszavának*. Később bekerültem a *Nyugathoz*, Illyés Gyula mutatott be Babits Mihálynak, s Babits közölte az írásaimat. Az írás révén sikerült megélnem, hiszen a börtönt követő egy évben nagyon nagy nyomorba kerültünk a feleségemmel együtt.

– *Magyarnak, franciának, zsidónak érzi magát?*

– Nézze, az egyik könyvemnek, amelyik rövidesen magyarul is napvilágot lát, éppen ez a témája. Franciául 35 évvel ezelőtt jelent meg, *Dieu et son juif* címmel, magyar címe *A zsidó és az Úristen* lesz. Éppen most végzem a magyar fordítás korrektúráját. Én nem hiszek az egyetlen identitás mítoszában. Ez egy szociológiai tévhit, alig ismerek valakit, akinek egyetlen identitása lenne. Az ember különböző szerepekbe nő bele. Ha egy nyelvet tud, egyszerű az egy-identitás. De mi van, ha már mint gyerek rögtön két nyelven beszélt? Sőt négy nyelven, horvátul és olaszul is, mert a családjunk tipikusan monarchiabeli család volt: édesanyám zágrábi, egyik nagyapám kiskőrösi, a másik prágai, szóval a családban magától értetődően több nyelvet használtak. Volt egy ág, amely elolaszosodott: Trieszt, Fiume, aztán Milánó, úgyhogy már nagyon korán találkoztam más nyelvekkel és kultúrákkal. Bár a magyar lett az igazi anyanyelvem, és ha versíró kedvem van, akkor még most is magyarul írom a verset, de a német költészetről szóló értekezésemet németül írtam, Baudelaire és a magyar költészet kapcsolatáról franciául, vagyis többnyelvű vagyok, és több identitásom van, s ezek nagyon jól megférnek bennem. Természetesen szükségünk van egy

bizonyos önanalízisre, hogy rendet teremtsünk magunkban a különböző hajlamok és identitások között. Gondolja végig, hány magyar kétnyelvű: a felvidéki magyarok többnyire tudnak szlovákul, az erdélyi magyar beszél románul. Nagyon jóban vagyok a mostani bosnyák nagykövettel, akit Kovácsnak hívnak, az egyik nagyapja magyar volt. Az egy-identitás, a tiszta faj kérdése szerintem mitikus jelenség. Az egyének ez csak azért okoz problémát, mert körülötte problémát okoz, mert felteszik neki a kérdést, hogy te tulajdonképpen mi vagy. Amikor az első nyarunkat töltöttük Franciaországban, Bretagne-ban egy halászcsaládnál laktunk. Akkor tört ki a háború. Egy alkalommal, 1939 augusztusának végén, amikor mi a strandon voltunk, a csendőrök jöttek érdeklődni, kik ezek az idegenek, akik itt laknak. A breton halász felesége megmagyarázta nekik, hogy kérem, ezek nem idegenek, ezek magyarországi franciák vagyis francia magyarok. Ebben a breton faluban hozzánk jártak a helyi halászok, hogy magyarázzuk meg, mit mond a rádió, mert ők nem értették, hiszen maguk között breton nyelven beszéltek, a tanító pedig szabadságon volt. A legjobban egy magyar házaspár beszélte a franciát... A halászok számára nem jelentett problémát, hogy ők bretonok és franciák. Ugyanígy természetesnek tartották, hogy valaki lehet egyszerre magyar és francia.

Mivel három–négy–öt nyelven beszélek, gondolkodom, írok, az egyszerűség kedvéért azt mondom, hogy világpolgár vagyok. Franciaország lett a második hazám, de Itáliában vagy Horvátországban éppúgy van rokonságom, és Rómában vagy Milánóban is otthon érezhetem magam. Ezért a kozmopolitizmusért bizonyára sokan megvetnek, de én üzenem nekik, hogy valószínűleg jobban érzem magam a bőrömben, mint ők a maguk egynyelvűségével és egyfajúságával.

– *Rövidesen megjelenik egy könyve, szinte egy időben magyarul és franciául. Mi a témája?*

– Magyarok és zsidók – egy ezeréves együttélés története, hozzájárulás a befogadás és a kirekesztés szociológiájához. Öt évet dolgoztam a könyvön Zeke Gyula barátom és számos más ember segítségével, hiszen ennek a problematikának nagyon nagy irodalma van. Összehasonlító történelmi alapon, szellemtörténelmi és ideológiatörténelmi alapon közelítettem meg a témát. Nem szakmai, tudományos könyvet akartam írni, hanem mint a többi történelmi könyvemben is, esszét. Bár tudományosan kutatok

hozzá, de a nagyközönségnek írom a könyveimet, nem pedig a szakembereknek. Az egyetemi struktúrákkal együtt jár, hogy az egyetemi tanároknak olyan könyvet illik írni, amit csak száz ember ért meg, de el van látva kétezer lábjegyzettel. Én is használok lábjegyzetet, de csak a legfontosabb esetekben. Szerencsére Magyarországon vannak történészek, akik irodalmi szinten írnak, mint Kosáry Domonkos, Engel Pál, Glatz Ferenc, vagy volt szegény Juhász Gyula, akit nagyon szerettem. Az angol és a nagy francia történészek tanítványának valom magam, akik lehetőleg lábjegyzet nélkül úgy írják meg a történelmet, mint egy irodalmi művet. Hiszen a történelem egy mese... lehet persze mondani, hogy „nem mese ez, gyermek”, hiszen néha vére megy... Az a kiadó fogja megjelentetni várhatóan januárban, amelyik kiadta a *Requiem egy hajdan volt birodalomért* című könyvem is.

– *Ha befejez egy munkát, megpihen?*

– Nem, mert akkor már előkészületben van a következő munka. Most egyszerre négy mű kefelevonatait javítom. Most fog újra megjelenni az a könyvem, amit az 1956-os magyar forradalomról írtam, s első kiadásához Sartre írt előszót. Ez a mű a forradalom napjaiban született, feszített munkával. Széleseben diktáltam egy francia íróbarátomnak, ő rögtön franciásította, és úgy gépelte. 1956 decemberére elkészült, ekkor Sartre felkeresett, és megkérdezte, hogyan segíthet. Azt feleltem, úgy, hogy ír egy előszót a könyvhöz, amit nagyon kedvesen meg is csinált. Az új kiadást kibővítem mindazzal, amit azóta meg lehetett tudni az újabb levéltári kutatások és az 56-os Intézet kiadványai alapján.

– *Hol és hogyan élte meg az 1956-os forradalmat?*

– A távirati ügynökségben először azt akarták, hogy menjek Magyarországra, s közvetlenül tudósítsak az eseményekről. Azután meggondolták magukat, és úgy látták jobbnak, ha a szerkesztőségben az én kezemben fut össze minden anyag, ami Magyarországról és Magyarországgal kapcsolatban a világ minden részéről érkezik. Állandó kapcsolatban álltam a moszkvai tudósítónkkal, mindennap beszéltem magyarországi barátaimmal, többek között Nagy Erzsébettel, folyamatosan informálódtam a párizsi követségeknél. Figyelemmel kísértem a washingtoni híreket, az oroszok bejövetel után a szabad rádiókat hallgattam, vagyis nálam koncentráldott az ezzel kapcsolatos összes hír. Volt két–három hét, amikor napi 18–20 órát dol-

goztam. Hallgattam a híreket, közben könyvet írtam, cikkeket írtam, kommentárokat írtam. Később, amikor jöttek az emigránsok, velük is kapcsolatba kerültem.

– *Tudomásom szerint 1996 októberében Párizs is megemlékezett a 40. évfordulóról, s ennek megszervezésében, előkészületeiben Fejtő Ferenc oroszlánrészt vállalt. Kikre számíthatott ebben a munkában?*

– Elsősorban magamra és a francia barátaimra. Egész sor francia intézmény, folyóiratok, a lengyel és az osztrák kulturális intézetek, a francia Külügyminisztérium és a Művelődési Minisztérium támogatták anyagiakkal a rendezvényt. Az a francia zongoraművész, aki az ünnepi hangversenyt adta, ingyen vállalta a fellépést. Szintén ingyen kaptuk meg az emlékülésre a szenátus termeit, bár véleményem szerint a szenátus elnöke, amikor úgy döntött, hogy a Clemenceau-termet adja oda a számunkra, nemigen gondolta végig, hogy ez a név a magyaroknak mit jelent. Sajnos sok barátom, akik 1956-ban mellettem álltak, ma már nincsenek az élők sorában, mások szerencsére élnek, egészségesek, és segítettek nekem megszervezni ezt a megemlékezést, és fel is szólaltak. A szigorúan tudományos részt rövidebbre szántam, mint a személyes élményeket, a szemtanúk visszaemlékezéseit.

– *Mit jelentett 1956 a franciáknak?*

– Nagyon sokan a magyarországi események miatt szakítottak a Francia Kommunista Párttal. Ezt a pártot az ellenállás időszaka tette naggyá, a gaulle-isták mellett főleg a kommunisták játszottak jelentős szerepet az ellenállási mozgalomban, s az utóbbiak voltak többségben. Az első nagy kiábrándulás 1956-ban következett be, ekkor több százan – főleg értelmiségiek – kiléptek a pártból. A második 1968-ban, hiszen a franciáknak Csehszlovákiával szorosabb kapcsolatuk volt, mint Közép-Európa bármely más országával. Szolzszenyicin könyvei és a későbbi lengyel események aztán oda vezettek, hogy a Francia Kommunista Párt intellektuálisan kiürült. Ezt a folyamatot az 56-os forradalom indította el.

– *Valamikor Olaszország mellett Franciaországban működött Nyugat-Európa egyik legerősebb kommunista pártja. Mostanában viszont alig hallani róluk. Mivel magyarázza politikai tévesztésüket?*

– A párt jelenleg is egzisztál ugyan, de tagsága jórészt nyugdíjasokból áll, a veteránok, akiknek ez volt az életük, és akiket hidegen hagy, mi történt Európa keleti felében a kommunizmus nevében. Ők antikapitalisták és burzsoáellenesek, s ennek az antikapitalista radikalizmusnak fenntartás nélküli képviselői. Mivel a kommunisták soha nem voltak Franciaországban hatalmon, erkölcsileg kevésbé kompromittálódhattak. Ma is nagyon sok falunak, kisvárosnak van kommunista polgármestere, és jó polgármesterek szoktak lenni, erre nagyon vigyáznak. Ezáltal van egy bizonyos népi és munkásbázisuk. A szavazatoknak általában 5–6 százalékát tudják egy-egy választáson megszerezni, ez arra elég mindössze, hogy néhány képviselőjük bejusson a parlamentbe. Ez nagyon nagy csökkenés, ha figyelembe vesszük, hogy a háború utáni évtizedben minden negyedik francia a kommunistákra szavazott. Míg az Olasz Kommunista Párt – belátva, hogy a világorradalom és a proletárdiktatúra nem jelent járható utat – változtatott a programján, és egyike maradt az olasz politikai életben szerepet játszó pártoknak, a franciáknál ez a programváltás nem következett be, s ennek következtében politikai súlyuk is csökkent.

– *1989 óta több alkalommal is járt Magyarországon, legutóbb idén tavasszal. Hogyan látja a mai Magyarországot?*

– Természetesen nagyon érdekel, hogy mi történik Magyarországon, személyes látogatásaimon kívül folyamatosan figyelem a magyar sajtót is. Azt hiszem, hogy alapvetően jó kerékvágásban vannak a dolgok, a magyar nép olyan türelemről tesz tanúságot, ami szerintem egyszerűen csodálatra méltó.

Neuilly sur Seine, 1996. augusztus